

Åldringsvården i Mariefred under 250 år.

Ah, look at all the lonely people....

I Beatles berömda sång om Eleanor Rigby från 1964, berättas historien om den ensamma, fattiga människan som lever på risgrynen som hon plockar upp efter bröllop och till sist begravs av Father MacKenzie ensam med sitt namn.

När jag skriver det här år 2010 är det en självklarhet att vi alla ska ha rätt till en plats på äldreboende eller långvård. Eller få samma vård i vårt eget hem. Vi ska kunna välja att, med mer eller mindre hjälp, klara oss själva och inte behöva ligga våra nära och kära till last men samtidigt ingå i ett socialt sammanhang vi själva valt.

Fram till 1947 var kommunal äldrevård en fattigvård och förbehållen bara människor som Eleanor Rigby. Ålderdomshemmet benämndes Fattigstugan fram till 1918 då en mera human inställning till fattiga åldringar började växa fram. I sin bok Mariefredsfigurer i helg och söcken, berättar Sigge Nordahl hur han som barn 1897 sänds av sin mor med en tillbringare välling till Gubben Lundgren som bodde i dåvarande Fattigstugan, strax öster om nuvarande Djurgårdssporten. Berättelsen ger en tänkvärd och levande bild av en annan tid:

Intill det nuvarande ålderdomshemmet mitt för uppfartsvägen till folkskolan, låg intill Ärnäsvägen en dyster tvåvånings byggnad av trä, nån gång i tiden bestruken med rödfärg, det var fattigstugan. Framför stugan var en häck planterad, kanske var det en gest från de styrande, som därmed velat dölja en del av tristessen. Mitt i häcken var ett hack, där det gick en smal bro över avloppsdiket, och över den bron hade mången gammal och utsliten människa tagit sitt livs tyngsta och svåraste steg.

Entrén till byggnaden bestod av en utanför liggande trappa, grånad, mossbelupen och tyngd av år, sliten av tunga steg. Den var dock prydd med en liten ryggstödsförsedd bänk- kortsidorna, tanken var väl att de gamla skulle kunna sitta och lapa en smula sol vid lämplig väderlek. Allt var inramat av en spaljé, där en risig kaprifolium klängde, och om sommaren lät sina blommor glöda i solen, intimt sammanflätade med en grön klängväxt, som lät sina vita klockor sakta röras i brisen. Till denna byggnad blev jag en gång sänd av min mor. Hon hade en tanke till övers för gubben Lundgren, och nu skulle jag gå dit med en tillbringare med välling. Vid detta tillfälle var jag c:a fem år gammal. Anvisningarna voro tydliga och klara, och det var ingen konst att

hitta. Från den mörka förstugan ledde till övre våningen en trappa. Den liknade den sort av trappor man ser i magasin, således endast försedd med plansteg, och man kunde se ner mellan stegen. Ledstången bestod av en skalad unggran, blanknött av valkiga nävar men ett gott stöd för gamla darrande ben. Förstuga däruppe delade byggnaden i två storstugor. Väggarna voro rappade och bestänkta med något slags limfärg, men dörrarna hade gamla, vackra sirade gångjärn och beslag. I taket hängde i sitt block stegen till vinden. I storstugan, åt staden, bodde gubben Lundgren. Jag knackade på och steg in. Ur slagskuggan borta vid fönstret löstes en gestalt, som kom emot mig. Det var den jag sökte. Jag kan ännu tydligt minnas hur han kom emot mig vänligt leende, jag kan höra dunket av hans träben mot golvtilljorna och se hans gamla fridfulla ansikte. Det var något av en gammal karolin jag mötte. Det är med gamla ansikten som med ett höstlandskap, de ha över sig en viss sprakande prakt och en storslagen skönhet. Han tog emot gåvan, slog upp den i sin spilkum av lergods och gick bort till dragkistan, öppnade dess klaff och tog fram en sliten, tunn penningpung. Det var tydligen hans mening att jag skulle få en slant. Han tittade ned i börsen men så knäppte han den åter. Jag vet inte än i dag det verkliga förhållandet om den var tom eller om slanten han hade kvar var för stor. Elva öre om dagen var inte mycket att leva på. Jag fick inte slanten, men om jag fått den förstår jag att det skulle vara den dyrbaraste slant jag fått i hela mitt liv. Jag begrep inte då vilket oerhört svalg som skilde den besuttne borgaren från fattigstugugubben. Jag förstår det nu.

Enligt en Mariefredskarta från 1682, låg den första kända "Fattigstugan" vid nuvarande Kärnbogatan 15. Noteringar i skrifter av Hülphers 1783 och Tidander 1893 visar att man på 1760-talet byggde både stadens första apotek och ett fattighus med 2 rum för Stadens och Socknens nödlidande. Var denna fattigstuga låg är inte helt klarlagt men allt talar för att den låg på den lilla kullen mellan Gripsholmsvägen och de två gångvägarna till slottet. Då denna kulle blev genomschaktad vid bygget av järnvägen 1895 kallades den för "Fattigstugukullen" och området intill för "Fattigängen".

Väl belagt i stadens stämmoprotokoll är den 2-vånings fattigstuga som togs i bruk 1805. Den låg på "Kungl. Djurgården", ca 20 meter öster om nuvarande Djurgårdssporten, på nuv. skolgårdens södra del. Detta är alltså den fattigstuga i vilken den 5-åriga Sigge Nordahl besökte

Gubben Lundgren. Vid slutet på 1800-talet hade den ett annex i gården 80, nuvarande Slottsträdgårdsgatan 5..

I bakgrunden ses Vita skolan.

Men de flesta gamla bodde kvar i familjen och på landet utvecklades systemet med undantagsstuga – en sorts ”pensionsförsäkring” som gav tryggheten att bo nära familjen och bli försörjd utan att vara helt beroende. Enligt husförhörlängder från mitten på 1800-talet hade Mariefreds stad och Kärnbo socken också ett flertal inhyses i staden och socknen, och mot slutet av århundradet hade stadens fattigvård personer boende i gården Gustavslund som låg vid nuvarande Furukulla.

1917 inköptes nuvarande Djurgårdssporten. Gården hette Vik och hade varit bostad för Djurgårdsinspektorn. Byggnaden renoverades och byggdes om och togs i bruk 1 december. Tillsamman med grannhuset fungerade båda byggnaderna först som fattigstuga och efter humaniseringen av fattigvården som ålderdomshem. 1932 revs det östra huset, från 1805, och ett nytt hus byggdes – nuvarande ungdomsgården Wik. Samtidigt renoverades nuvarande Djurgårdssporten och de båda fungerade under namnet Vik, östra och västra huset fram till 1964. Man hade nu plats för 30 boende. Först på 1980-talet då Föreningen Fria Mariefred fick köpa huset för 1 krona, fick det sitt nuvarande namn Djurgårdssporten och blev hela Mariefreds vardagsrum.

1947 infördes allmän folkpension och även de fattiga äldre, som inte klarade sig på egen hand, kunde nu betala själva för sitt boende på ålderdomshemmet. Ålderdomshemmen fördes nu ut ur fattigvården och socialhjälpens och blev inackorderingshem för åldringar i behov av omvårdnad. Detta vara ett resultat av Per Albin Hanssons tankar om att man skulle eftersträva "Folkhemmet" där alla fick plats. Arkitekt till det nya socialförsäkringssystemet, där medborgarna skulle lyftas ur den kränkande fattigvården, var finansminister Gustav Möller. Man öppnade upp för ett nytt område för det offentligas ansvar: offentligt finansierad, reglerad och producerad *omsorg* för de äldre. Det var början på dagens rättighetssamhälle.

Redan 1942 hade ambitionen att människor i så stor utsträckning som möjligt skulle bo kvar hemma uttalats. Men det var författaren Ivar Lo-Johansson som drog igång debatten på allvar våren 1949 med en kampanj mot ålderdomshemmen. Enligt Lo-Johansson var det ett övergrepp mot de gamla att slita loss dem ur deras invanda miljö och sätta dem på hem präglade av förmyndarmentalitet, tristess, passivitet och berövat människovärde. Istället borde de gamla kunna få hjälp och tillsyn i hemmet.

1952 utfärdade Socialstyrelsen de första direktiven för hemtjänst åt gamla. 1956 utreddes åldringsvården igen och nu skulle de äldres integritet, intressen och individuella önskemål stå i centrum. De gamla skulle hjälpas att med alla medel och utan alltför stora personliga påfrestningar få leva ett oberoende liv så länge som möjligt i sina egna hem. Ålderdomshem skulle vara till för dem som inte ens med "alla medel" kunde bo kvar hemma, för de som behövde ständig tillsyn och vård.

1945 hade de gamla på ålderdomshemmen fått rösträtt – något som de tidigare gått miste om vid intagningen. Barnens försörjningsplikt mot sina föräldrar togs också bort och ansvaret för de äldre flyttades nu från familjen till staten. Den blev en direkt relation mellan individen och staten. Det är omvittnat att hemtjänsten redan från början uppfattades som en tjänst alla principiellt hade rätt till vid behov.

Mary Jansson, nu 80 år, arbetade i hemtjänsten i 30 år 1965 – 1995. Hon tror att den första hemsamariten, de kallades så till att börja med, var Helga Törnblom som började redan 1960 och nog var ganska ensam i arbetet de första åren. 1965, när Mary började var de fyra

kvinnor som började samtidigt och fick gå en utbildning. De hade sina egna tanter som de tog hand om – kanske 6-7 var och de träffades sällan. Deras arbete planerades och leddes till en början av distriktssköterskan Gunborg Jansson som var ansvarig för hemsamariterna. Gunborg lever fortfarande och bor nu i Nyköping. Mary lockades in i arbetet av syster Gunborg som undrade om hon inte kunde ta hand om sina grannar. Mary hade en femårig dotter som då fick vara ett par timmar om dagen i stadens första leksskola startad av Maj-Lis Lööv. Hemsamariterna gick på timme, de fick lön efter hur många timmar de arbetade.

Birgith Eriksson, som bakar de goda bullarna till Callanderska gårdens fika, var hemsamarit 1971 och ett år framåt innan hon fick sitt andra barn. Hon kommer ihåg att hon städade av lite och handlade. Hon tvättade och rullade hår men ofta ville de gamla bara prata. Ibland hade hon med sig sin son Klas som då var 4 år. Men han ville inte gå in till alla, som t.ex. en gång då de kom till en gammal tant där det luktade kiss väldigt starkt. Hon hade kastat sina byxor överallt i lägenheten.

Berit Ericsson började 1988 i hemtjänsten och arbetade där under tio år. Eftersom hon är gift med Sigge som körde taxi, kände hon alla. Hon upplevde att hon under den perioden kunde arbeta med sådant som de gamla hade behov av och som fick dem att känna sig trygga. Hon följde med dem på resor både till doktorn och privat och hon hade ansvar för sina bestämda tanter.

På 1960-talet ökade antalet äldre i hela landet kraftigt. Ökningen beräknades varje år till 20 000 till 25 000. Man beslutade om snabba utbyggningar av sjukhemmen, förbättrade bostäder och hemtjänst för de äldre. Men även ålderdomshemmen behövde byggas ut.

I Mariefred byggdes ålderdomshemmet Hammargården, som invigdes 5 december 1964. Det hade 40 platser i ett plan. Rummen saknade pentry. Maten lagades inom hemmet. Utom hus fanns trevliga sittgrupper. Särskilda terapiutrymmen hade tillskapats där man vävde, broderade, snickrade och svetsade. Textilkonstnärinnan Margareta Harström fungerade som arbetsterapeut.

Under en tjugoårsperiod på 60 - 70-talet hade en nu 87-årig Mariefredskvinna gymnastik med de äldre på Hammargården. Ibland

var de i skolans gymnastiksal och hade musik till gympan och de hade mycket roligt. Det slutade när kommunen inte längre tyckte sig ha råd. 1995 revs den första Hammargården. Orsaken var att hygienutrymmena var för små. Den nuvarande byggdes med fyra avdelningar om vardera 9 lägenheter med eget pentry och invigdes 1997. Under tiden fick de gamla bo tillfälligt i det gamla ålderdomshemmet Mälargården i Strängnäs. Hammargården och Solvändan, som invigdes 1993 och som erbjuder mer vård, är nu äldreboenden för de som har rätt till särskilt boende medan Nypongården, som invigdes 1985 är ett seniorboende. Där inrymdes ursprungligen en större lokal för måltider, terapi och samvaro. Den avvecklades liksom i stort sett terapiverksamheten.

De allra flesta äldre bor ändå hemma och många, f n c:a 65 personer, har mer eller mindre hjälp av hemtjänsten. Familjemedlemmar gör ofta ett stort arbete. Make/maka och barn, särskilt döttrar och svärdöttrar bär ett stort ansvar.

Socialchefen i Strängnäs kommun, Bengt Gustavsson, har ända sedan 1968 verkat inom socialtjänsten. Han började då arbeta på ett hem för utslagna män i Högalid i Stockholm. Han har upplevt hur utvecklingen har gått från en låg boendestandard men mera lugn kring de gamla till ett mycket bra boende men mindre tid att umgås – mindre av vardagssamtal och omtanke. Vid utvärderingar ser han att det som värdesätts högst är social samvaro, bemötande, maten och att få komma ut. Särskilt mycket saknar de gamla den hemlagade maten.

De gamla som nu får hjälp i hemmet är äldre och mer vårdbehövande eftersom vi lever längre. De upplever ofta att det är många olika personer som de måste ha kontakt med. Om de har hjälp under hela dygnet kan de ha kontakt med minst 6-7 olika personer dagligen vilket beror på personalens arbetsscheman.

Bengt tycker sig se att politiken styr mot bättre boendestandard, bättre hygien och mer tekniska hjälpmedel. TV-övervakning och hjälpsamma robotar är inte långt borta säger han. Frågan blir då hur längtan efter social samvaro kan fyllas. Kommer den att fyllas av frivilligorganisationer?

Mariefreds församling har en diakonigrupp som förgyller tillvaron för de som bor på Solvändan. Den driver verksamhet varje måndag på olika teman. Ibland har de musik, ibland gymnastik, de sjunger

tillsammans med de gamla och ibland på våren tar de med de som kan gå eller åka rullstol på cafétur ner på stan. Anna-Christina Berggren, som slutade på Swedbank för tre år sedan, arbetar tillsammans med åtta andra personer i den här verksamheten som hon tycker är mycket givande. – De gamla har själva så mycket att berätta, säger hon.

Röda Korset i Mariefred med Katarina Sandmark som ordförande och Elsa Bladh som ansvarig, drog för ca 15 år sedan igång sin väntjänst för att hjälpa gamla. När Elsa nu själv är i behov av väntjänsten har det hela gått ner på sparlåga. Katarina, som nu åter är ordförande, säger att de konkurrerar om samma frivilliga som församlingens diakonigrupp och funderar på andra områden för Röda Korsets del.

Bie Seipel

Harry Karlsson har i 'Grötlunken' förevigat den dagliga matmarschen mellan byggnaderna på ålderdomshemmet Vik.

Källor:

Nedteckningar av Gustaf Lundberg.

Sigge Nordahl: Mariefredsfigurer i helg och söcken

Intervjuer med mariefredsbor samt kommunens socialchef.

Äldreomsorgens i Sverige historia (finns på nätet).